

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

Анотація. У статті характеризується взаємодія сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів із позиції системного підходу. Розкриваються основні характерологічні властивості й ознаки системи «сім'я – школа», визначаються її структурні елементи та особливості взаємозв'язку між ними. Узагальнюються різні підходи щодо функційного структурування педагогічної системи, виокремлюються цільовий, змістовий, діяльнісний та результативний її компоненти.

Ключові слова: система, педагогічна система, взаємодія, сім'я, школа, виховання духовності, молодші школярі, структурні елементи, функційні компоненти, ознаки, властивості.

Взаимодействие семьи и школы в воспитании духовности младших школьников как педагогическая система

Аннотация. В статье характеризуется взаимодействие семьи и школы в воспитании духовности младших школьников с позиции системного подхода. Раскрываются основные характерологические свойства и признаки системы «семья – школа», определяются ее структурные элементы и особенности взаимосвязи между ними. Обобщаются различные подходы относительно функционального структурирования педагогической системы, выделяются целевой, содержательный, деятельностный и результативный ее компоненты.

Ключевые слова: система, педагогическая система, взаимодействие, семья, школа, воспитание духовности, младшие школьники, структурные элементы, функциональные компоненты, признаки, свойства.

Interaction of family and school in the spiritual education of younger schoolchildren as pedagogical system

Summary. The article characterizes the interaction of family and school in the spiritual education of younger schoolchildren from position of a systematic approach.

The basic characterological features and attributes of the system named "family – school" are presented, and it`s structural elements and features of the relationship between them are determined in the article. It summarizes the different approaches of the functional structuring of pedagogical system, distinguishes objective, informative, active and resultative components of it.

Keywords: *system, pedagogical system, interaction, family, school, spirituality education, younger schoolchildren, structural elements, functional components, attributes, features.*

Постановка проблеми. Духовний поступ особистості молодшого школяра відбувається в соціумі, де суспільні інституції (сім'я, школа, позашкільні навчальні заклади, установи культури, засоби масової інформації тощо) по-різному впливають на виховання дитини і не завжди діють узгоджено та цілеспрямовано.

Аналіз публікацій. Важливість взаємодії вчителів і батьків у вихованні школярів як найбільш вагомих і авторетних для дитини соціальних інститутів обґрунтовується у працях багатьох науковців у ракурсі сучасних проблем виховання (С. Акутіна, Т. Алексеєнко, Г. Алферова, Т. Дем'янюк, О. Докукіна, Л. Косарчук, Т. Кравченко, Р. Лафішева, І. Міняйло, О. Руденко, І. Хоменко, М. Осипова, О. Чередова, О. Шевлюкова та ін.). Зокрема, питання взаємозв'язку сім'ї і школи у вихованні гуманістичної спрямованості досліджує Л. Черенцова, духовності молодших школярів та молоді – К. Журба, Г. Авдіянц.

Формулювання мети статті та завдань. Мета статті: схарактеризувати взаємодію сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів як системний феномен.

Виклад основного матеріалу статті. Передусім необхідно зазначити, що система – (від грецького ціле, складене з частин, поєднання) – сукупність закономірно пов'язаних між собою елементів (предметів, явищ, поглядів, знань та ін.), що утворюють певну цілісність, єдність [1, с. 562]. У філософському енциклопедичному довіднику цей термін трактується як (поєднання, утворення) сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія.

У загальному, теоретико-методологічному плані система, за твердженням О. Киричука, – це об'єднання різноманітностей у ціле, але ціле чітко розділене, компоненти якого щодо цього цілого та інших його частин займають певне місце; їх можна не тільки виділити, а й показати органічність взаємозв'язку між ними [2, с. 3].

Істотним у руслі дослідження нам видається визначення В. Сергєєвої, яка розглядає систему як сукупність взаємодіючих елементів, що складають цілісне утворення і мають нові властивості щодо її елементів [3, с. 15]. Якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму або структуру системи [4].

Зауважимо, системи здатні утворювати окремі тіла, явища, процеси, що вступають між собою у взаємодію, обмінюються енергією або речовиною, виконують спільну функцію; окремі думки, наукові положення, абстрактні об'єкти, між якими встановлені співвідношення взаємозалежності, підпорядкування, послідовності тощо, також можуть утворювати системи [4].

Варто відзначити, що найважливішими рисами системи є «внутрішня розчленованість» та функційна цілісність. Цілком правомірним нам видається судження Н. Кузьміної [5] щодо розгляду системи як множини взаємозв'язаних елементів, що утворюють стійку єдність і цілісність, яка характеризується інтегративними властивостями й закономірностями.

Конструктивною вважаємо думку В. Симонова [6, с. 29] та В. Сергєєвої [3, с. 15–16], що всі системи мають організаційну структуру і властивості, котрі їх характеризують. Зокрема, в структурі виокремлюють: об'єкти (суб'єкти) – частини або елементи, атрибути (властивості складових об'єктів), відношення чи взаємодії (об'єднують систему у ціле), наявність рівнів ієрархії та ієрархія рівнів.

У контексті дослідження акцентуємо увагу на освітній системі, яка, за твердженням А. Реана, є одним із різновидів соціальних систем. До освітніх систем відносяться такі соціальні інститути, як дошкільні навчальні заклади, загальноосвітня школа, професійно-технічні заклади, позашкільні установи, вищі заклади освіти тощо. Освітні системи, як і будь-які системи загалом, мають свою

структуру, що складається з певних взаємопов'язаних елементів [7, с. 31].

Взаємодія різних елементів освітньої системи чи її підсистем спрямована на досягнення спільної мети, спільного позитивного результату. Така мета полягає у навчанні, вихованні та розвитку особистості. Критерієм досягнення цієї мети є результат. Всі елементи освітньої системи не просто включені в процес взаємодії, оскільки головною особливістю їх зв'язку є взаємосприяння, спрямоване на досягнення цілей навчання, виховання і розвитку особистості [7, с. 31].

Слушною нам видається позиція О. Кіян щодо трактування взаємодії сім'ї та школи як цілісної педагогічної системи, спрямованої на виховання високоморальної і духовної особистості, яка орієнтується на загальнолюдські цінності, знає й поважає національні традиції і звичаї, готова до здійснення добродійних, моральних учинків [8].

За визначенням Р. Лафішевої система педагогічної взаємодії сім'ї і школи – це взаємопов'язані дії вчителя й батьків, спрямовані на вирішення проблеми виховання школярів, на підвищення науково-методичної обізнаності педагогів і батьків у даній сфері, на встановлення партнерських та суб'єкт-суб'єктних відносин у педагогічному колективі [9, с. 10].

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що взаємодія сім'ї і школи є соціально-педагогічною системою, спрямованою на досягнення спільної мети, позитивного результату щодо виховання духовності молодших школярів і включає в себе підсистеми, соціальні інститути – сім'ю та школу. При цьому за вказаними характерологічними ознаками ця система є *відкритою*, тобто здатною до взаємодії з навколишнім середовищем, з суспільним життям (біологічним та соціокультурним), до інтеграції – включення у вирішення поставленої мети різних виховних інститутів (сім'я, школа, позашкільні навчальні заклади, культурно-освітні установи, громадські та дитячі організації, державні установи, підприємства), залучення до співпраці дорослих, дітей, їх батьків, спеціалістів, громадськість, окремих осіб.

Окрім відкритості ця педагогічна система характеризується *динамічністю*, що виявляється у здатності її структурних компонентів до певних змін, а отже і до

метаморфоз усієї системи загалом, де рух системи, її динаміка – це її функціонування, діяльність і розвиток (виникнення, становлення, еволюціонування, руйнування, перетворення, занепад) [2]. Педагогічній системі «сім'я – школа» властива *штучність*, яка полягає в тому, що вона підпорядковується встановленим людиною законам, правилам, принципам, а її функціонування залежить від поставлених суспільством цілей, зумовлених потребами часу [3, с. 15]. Водночас ця система є *простою й діяльнісною* (тут взаємодіє більше ніж два елементи), і певною мірою *централізованою*. Причому в цій системі провідним, інтегруючим компонентом, на нашу думку, є школа.

До основних властивостей педагогічної системи В. Симонов [6, с. 29] відносить: *цілісність* (взаємозумовленість, внутрішня єдність складових компонентів системи); *сумісність* (сполучення, поєднання) чи несумісність з іншими системами; *стабільність* (стійкість зворотного зв'язку); *адаптованість* (приспособлення до навколишнього середовища, реакція на навколишнє середовище та її вплив); *здатність до самовдосконалення, навчання*.

Наголошується на тому, що педагогічна система має бути адаптивною, тобто, з одного боку прагнути максимально адаптуватися до вихованців із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; із другого, – гнучко реагувати на соціокультурні зміни; з третього, – створювати умови для самореалізації всіх учасників педагогічного процесу [2, с. 5].

Конструктивною вважаємо позицію Н. Кузьміної, В. Сергєєвої [3, с. 17] щодо розгляду педагогічної системи як множини взаємозв'язаних структурних і функційних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти й навчання підростаючого покоління і дорослих людей.

При цьому в трактуванні Н. Кузьміної структурні компоненти – це основні базові характеристики педагогічних систем, сукупність яких засвідчує факт їх наявності і відрізняє від усіх інших (не педагогічних) систем. До її складу науковець включає п'ять структурних елементів: цілі, зміст освіти, засоби педагогічної комунікації (форми, методи, засоби), учні і педагоги [5].

Однак необхідно зазначити, що будь-яку систему характеризують не тільки її

компоненти, а й зв'язки між ними. На думку В. Сергєєвої, в педагогічній системі між компонентами існує парний взаємозумовлений зв'язок. Так, вибір мети діяльності здійснює суб'єкт цієї діяльності – вчитель, учень, – але надалі сформульована ним мета вже сама визначає діяльність суб'єкта. В процесі діяльності суб'єкт і об'єкт також відчують взаємний вплив. Об'єкт педагогічної діяльності, вихованець, – активна особистість. Тому педагог не тільки впливає на нього, але й сам піддається впливу з його боку, тобто об'єкт стає суб'єктом діяльності. Руйнування будь-якої пари зв'язків між компонентами негативно позначається на всій педагогічній системі [3, с. 18].

Крізь призму вище зазначеного суттєвим є твердження О. Киричука, що вивчення складу педагогічної системи не може обмежуватися простим виявленням у ній компонентів (таке завдання вирішує суто аналітичний підхід). Системний підхід дозволяє з'ясувати закономірності взаємозв'язків основних компонентів, які надають їй цілісності й сприяють появі деяких нових властивостей, що не зводяться до властивостей її складових [2].

У руслі дослідження вважаємо за необхідне розглянути функційні компоненти педагогічної системи як стійкі базові зв'язки основних структурних складових, що виникають у процесі діяльності педагогів та учнів і тим самим зумовлюють рух, розвиток, удосконалення педагогічної системи. Зокрема, Н. Кузьміна виокремлює гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний та організаторський компоненти, що є елементами індивідуальної педагогічної діяльності [5]. А саме:

- *гностичний компонент* (від греч. gnosis – пізнання) відноситься до сфери знань педагога. Йдеться не лише про знання свого предмета, але й про знання способів педагогічної комунікації, психологічних особливостей учнів, а також про самопізнання (власної особистості і діяльності);

- *проектувальний компонент* включає уявлення про перспективні завдання навчання і виховання, а також про стратегії та способи їх досягнення;

- *конструктивний компонент* – це особливості конструювання педагогом власної діяльності й активності учнів із урахуванням найближчих цілей навчання і виховання (урок, заняття, цикл занять);

- *комунікативний компонент* – це особливості комунікативної діяльності викладача, специфіка його взаємодії з учнями. Акцент ставиться на зв'язку комунікації з ефективністю педагогічної діяльності, спрямованої на досягнення дидактичних (виховних і освітніх) цілей;

- *організаторський компонент* – це система вмінь педагога організувати власну діяльність, а також активність учнів.

О. Киричук виділяє у педагогічній системі п'ять основних компонентів: *мету*, оскільки педагогічна система без мети функціонувати не може; *завдання*, через які можливе вирішення основної мети; *засоби* постанови завдань; *умови*, за яких той чи інший засіб може дати позитивний ефект; *результат* функціонування педагогічної системи [2].

Суттєвим, на нашу думку, є визначення В. Сергеевою таких компонентів педагогічної системи, як *цільовий* (проектувальний), *змістовий*, *діяльнісний* (організаційно-управлінський), *аналітико-результативний* [3, с. 17–18].

Відтак, узагальнюючи різні підходи щодо структурування педагогічної системи «сім'я – школа», до її функційних компонентів відносимо: *цільовий*, *змістовий*, *діяльнісний*, *результативний*:

- *цільовий компонент* включає мету і завдання взаємодії сім'ї та школи у вихованні духовності молодших школярів;

- *змістовий компонент* відображає суть загальної мети й кожного конкретного завдання, реалізується на основі визначених принципів і методів (прийоми, способи, форми організації, засоби);

- *діяльнісний* – включає педагогічні умови ефективної взаємодії вчителів та учнів, педагогів і батьків, їх співпрацю, без якої неможливий кінцевий результат;

- *результативний компонент* взаємодії сім'ї і школи відображає її ефективність, динаміку, характеризує рівень досягнення поставленої мети.

Акцентуємо увагу на тому, що сім'я і школа як складові системи виконують певні функції (від. лат. *functio* – виконання, здійснення) – роль, яку виконує даний елемент системи по відношенню до неї як цілісності.

У цій системі, подібно до інших соціальних систем, немає чіткої локалізації функцій. В ній існує внутрішня єдність: виконуючи «свою» функцію, компонент (підсистема) бере на себе і частину функцій інших підсистем. Функціонування елементів системи «врізнобіч» є негативним для цілісного утворення, система не може функціонувати ефективно без налагодженої взаємодії її компонентів.

Сенс взаємодії вчителя і батьків, наголошує О. Коберник, має полягати в тому, щоб спільними зусиллями досягнути справжнього взаєморозуміння, без якого неможливо розраховувати на будь-яку ефективність. Для цього необхідні два важливі чинники: зацікавленість та готовність обох сторін відповідально вирішувати виховну проблему і рівність партнерів. У співдружності найвпливовіших для дитини людей має переважати ділова і сердечна співпраця [10, с. 190]. При цьому школа повинна виступати провідним, об'єднуючим органом у системі «сім'я – школа», а ефективність виховання духовності молодших школярів значною мірою залежить від уміння педагогів працювати з батьками дітей, спрямовувати спільну діяльність на створення виховного середовища, яке б інтегрувало вимоги сім'ї і школи, гармонізувало їх взаємини у руслі духовного розвитку особистості молодшого школяра.

Висновки. Таким чином, взаємодія сім'ї і школи є педагогічною системою, спрямованою на досягнення спільної мети, позитивного результату щодо виховання духовності молодших школярів і включає в себе підсистеми, соціальні інститути – сім'ю та школу. При цьому за характерологічними ознаками ця система є відкритою, динамічною, штучною, простою, діяльнісною, централізованою. Основні властивості педагогічної системи: цілісність, сумісність з іншими системами, стабільність, адаптованість здатність до самовдосконалення та навчання. До функційних компонентів досліджуваної системи належать цільовий, змістовий, діяльнісний та результативний.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні та

обґрунтуванні ефективних шляхів взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів, активізації партнерських відносин між учнем, батьками і вчителем.

Література:

1. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / [Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк] ; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
2. Киричук О. Принцип розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу / О. Киричук // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С. 3–9.
3. Сергеева В. П. Управление образовательными системами: программно-метод. пособ. / В.П. Сергеева. – М. : Издатель А.Е. Дмитриев, 2001. – 160 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис. – 2002. – 742 с.
5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
6. Симонов В. П. Педагогический менеджмент : учебное пособие / В. П. Симонов. – М. : РПА, 1997. – 160 с.
7. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
8. Кіян О. А. Батьківсько-вчительська взаємодія як чинник морально-духовного виховання молодших підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / О. А. Кіян. – К., 2010. – 20 с.
9. Лафишева Р. З. Педагогическое взаимодействие семьи и школы как условие социализации личности учащихся младших классов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лафишева Роза Зулкарнаевна. – Карачаевск, 2006. – 188 с.
10. Коберник О. М. Управління виховним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі : монографія / Олександр Миколайович Коберник. – К. : Наук. світ. – 2003. – 230 с.